

Ezin hilez bizirik

Iñigo FERNANDEZ, Estibalitz EZKERRA

Aurkeztera goazena Iñigo Fernandezek eta Estibalitz Ezkerrak Anjel Lertxundiren *Azkenaz beste* nobelari buruz egindako lan baten moldaketa da. Lan hau, Leioako Gizarte eta Komunikazio-Zientzien Fakultatean "Euskal Literatura eta Unibertsala I" irakasgairako aurkeztu genuen 1997ko abenduan. Lan horretarako apropos, egilea bera elkarrizketatu genuen eta *askotan pentsatzen dut nik idatzi dudan nobelarik onena dela* aitortu zigun. Eskerrak ematen dizkiegu Andu Lertxundiri elkarrizketa atsegina eskaini zigulako eta Mari Jose Olaziregiri, irakasle bikaina izateaz gain, zuzenketetan emandako laguntzagatik.

Azkenaz beste plazaratu zela bi urte badirenean, lan honen gaztelaniazko itzulpena prest eta kaleratzeko gutxi falta zaiola, oriotarra elkarrizketan bere lan hau zein oharkabea pasa den harritzen da eta euskal kritikaren beharra ere azpimarratzen du.

Anjel Lertxundi, idazlea

Nire nobela bakoitza ezberdina da, erabat ezberdina, bai gaiez bai tratamenduz bai estrukturaren aldetik eta abar. Aterako zaizkit gauzak ondo edo ez, baina beti beste buelta bat eman beharra diot lanari. Anjel Lertxundiren beraren aipu horrek argi pixkat egin dezake bere ibilbide poetiko emankorraren gainean.

I. Aldekoak esan bezala, Lertxundi izan zen 70eko hamarkadan Hego Amerikako nobelagileek mundu osoan arrakastatsu bihurtu zuten literatur gustu eta zaporea euskal literaturara ekarri

zuena. Hogeita bi urte besterik ez zituela *Hunik arrats artean* (1970) kaleratu zuen eta *Ajea du Urturik* (1971) nobela alegoriakoan ere Hego Amerikar kutsua hor dago. *Goiko kale* (1973) autobiografikoan haurtzaroraino joango da idazlea eta *J. Kortazarrek*, bertan haurtzaroko kontaera baten intimitatea bilatzen dela azpimarratzen du (ik. *Literatura Vasca. Siglo XX*).

B. Atxagaren Bi anairekin batera, 80ko hamarkadako nobelarik bikainenatzat jo izan da *Hamaseigarrenean aidanez* (1983). Garai haietan egindako ahaleginak nabarmenak dira nobela honetan, egitura oso zaindua baitu baserri giroko tragedia honek.

Carla (1989) eta *Kapitain Frakasa* (1991) Anjel Lertxundi bere etapa heldueneraino eramango duten transizio nobelak izango dira. Kritikak esandakoari bagagozkio, Aldekoak lan hauek *hizkuntza literario eta mundu berrien esplorazio sasoian* sortu zirela esan du, eta Kortazarrek ere esperimentazio narratiboaren fruitu direla adierazi zuen.

1994an *Otto Pette* euskal literaturaren erreferentzi puntu bilakatuko da *Obabakoaken* ostean. Lan honekin, Lertxundiren azkenaldi honetan obrarik onenak, maisulanak eman ditueneko garaian sartzen gara; hemen argi ikus daiteke, besteak beste, egilearen aberastasun lexikala eta heldutasun estilistikoa. *Otto Pette*n ez da denbora historikorik, ezta espazio geografiko jakinik ere aipatzen. Bertakoa-Erdi Aroan girotutako gertaera da, baina gaur egungo literatur moldez landua.

Ondoren, *Alberdania* argitaletxeak *Ifrentzuak* saila sortu zuen Lertxundirentzat; sail honek Euskal Herriko ahozko tradizioa eta Europako tradizio idatzia ditu aztergai. Sail honetakoak dira idazle honen azken lau obrak: *Piztiaren izena* (1995), demonologiaren inguruko narrazio eta glosez osaturik dago; *Azkenaz bestek* (1996) gai antzekoa lantzen du, Europar tradizioko judu herratuaren mitoa berreskuratuz, baina nobela traza du; *Letrak kalekantoitikek* (1997), berriz, hiztegi forma-edo du eta esamoldeen jatorriak, kontuen alde ezkutua, hitzen gora-beherak eta abar azaltzen dizkigu; azkenik *Argizariaren egunak* (1998) eleberri moderno bat dela esan daiteke, non narrazio-mailekin etengabe jolasten duen idazleak. Idazkera bera genuke, beraz, azken nobela honen giltzarri.

Esan bezala, azken lau urte hauetan lau obra handi eman ditu Anjel Lertxundik. *Jfrentzuak* saileko lan horien artean ezberdintasun handiak daude eta horixe da Lertxundik elkarrizketan azpimarratu zigunaren froga argiena: *Nire nobela bakoitza ezberdina da, erabat ezberdina. Aterako zaizkit gauzak ondo edo ez, baina beti beste buelta bat eman beharra diot lanari* esan zigun egileak.

Tradizioaren lokarriak

Oro har, *Azkenaz besten* Europako kultur moldearen azterketa bikaina eginez, pasarte bakoitzaren atzealdean dokumentazio lan izugarriaren arrastoa antzeman dezakegu.

Askotan gomendagarria da pixkat gaurkotasuna alde batera uztea eta atzera begiratzen jartzea, geure sustraiei begira, geure nortasuna topatzen, ulertzen laguntzen baitugu. Lertxundik maisuki lortzen du giro hori zabaltzea eta erruaren inguruko erreflexioa helarazten digu irakurlearen konplizitatea bilatuz eta lortuz. Narratzailea idazleak berak Bartzelonan kokatzen duen pertsonaia bat izatetik gu geu istoriaren azterlari eta baloratzaileak izatera igarotzen da. Azkenean guk geuk epaitzen baitugu Nora, gure go-goetek inguratzen dute istoriaren trama. Horretarako, Lertxundik kontalariaren bitartez bidaltzen dituen galdera erretorikoek (ugarriak istorian zehar), irakurlearen konplizitatea bilatzen du. Irakurlea izan dadila epailea Hawthornek *Letra gorriminarekin* (1850) lortu nahi zuen bezala. Pertsonaia ezberdinen deskribapen psikologikoak oso lagungarriak zaizkigu istoriaren barnean sartzeko. Noraren ezbeharrek geure buruari halako kondena baten aurrean zer egingo genukeen galdearaztera garamatzate. Misterioa, tentsioa soma dezakegu pertsonaia bakoitzaren atzean.

Lexikoaren aberastasuna eta erabilera egokiak, modu egoki eta errealean barneratzen gaitu garai haietan. Horrez gain, pertsonaien gainean jartzen duen zama eta espazio geografiko ezberdinen agerpenek (Salem, Boston,...), atmosfera aproposa lortzen dute. Eskena ezberdinei buruzko zertzeladak bere estilo narratiboaren nagusitasuna erakustez gain azalean esperientzia sentiaraztera bagaramatza ere.

Azkenaz beste, nobela

Azkenaz bestek europar literatur tradizioa Euskal Herriko ahozko tradizioaren uztartzearen fruitutzat har dezakegu. Nobelaren haria ezohikoa da Lertxundiren traiektoria poetikoan. Pertsonaia nagusiak aita-alabak dira eta kondenaen misterioak, bikoteak beste pertsonaiekin dituzten harremanak zeharo baldintzatuko ditu.

Kondena bera izango da liburuaren barne egituraren arrazoia. Espazio ezberdinen konplexutasuna bidaia etengabe horren ondorioa da. Bartzelona, Salem, Boston, Baiona, Zarautz... egileak maisutasunez deskribatzen dizkigu toki guztiak, bakoitza istorioaren abiapuntu ezberdin bezala aurkeztuz, baina barne kontaerari dago-kionez (batez ere agertzen doazen pertsonaiengatik) erabat loturik daudenak. Erabat desberdina da eskenatoki bakoitza besteekiko. Joko hau ez dagokio bakarrik espazioari, denbora ere gaineratzen baitzaio. Denborak ez baitu eraginik bikote arraro honengan. Kontaketa nagusia 1692ko irailaren 22ko udan hasten da eta mendeak igaroko dira amaierako Zarautzera heldu arte: eskena batean agertzen zaigun eztabaida Euskal Herrira heltzear dagoen trenari buruzkoa da eta lehenago karlistadetan murgildurik daudela aipatzen da. 1856ko Trenbide Legearekin lanean hasi ziren trenbideak, guztira 4890 km zuen sarea betez 1868rako eta Donostiaraino helduz. Tartean, bigarren karlistada (1839-1868) amaitzear zegoen eta beraz, garai horretan koka dezakegu nobelaren amaiera. Ondorioz, bi mendetako aldea dago hasiera eta bukaeraren artean.

Kontaketa amets baten modura aurkezten zaigu pertsonaia misteriotsu baten ildotik. Koadro baten historia aztertzearen beharrak eramaten du Velasco izeneko medikuaren inguruan istorio bat asmatzera. Hasiera batean idazlea pertsonaia honetaz baliatzen bada istorioaren hariari hasiera emateko (ez du beraren izena aipatu ere egiten), agertzen den bezala desagertzen da. Trikimailu honen bidez Velascok istorioan izango duen garrantzia azpimarratuko du (nahiz eta misterioa amaiera arte ez argitu), bera medikua izan arren ezin izan baitzuen bere alabatxoaren bizitza salbatu eta bere buruari kondena bat ezarriko dio: kalesa baten barruan ibiliko da alaba enbalsamatuarekin batera.

Errealitatea eta fikzioa uztartuz

Pertsonaiei dagokienez, aipagarria deritzogu idazleak darabilen mailaketa bitxiari. Narratzaileak bakoitzaren ezaugarri ezberdinak jakitera emanez (maiz haien barruan sartuz eta beren gogoeta sakonenak agerian utziz), alde batetik fikziozkoak ditugu, bestetik errealitatearekin zerikusia dutenak eta azkenik errealitate honen barruan fikziozkoak izan direnak. Hau da, fikzioaren barnean aurki ditzakegunak esannahirik ez dute nobelaren testuingurutik kanpo. Maila honetan aurki ditzakegu protagonistak diren Nora eta bere aita.

Judu herratuaren oinarria somatuz, biek juduen ezaugarriak islatzen dituzte, bai azaleko zurbiltasunari bai arropen iluntasunari dagokienez. Era berean, aitaren ahotik Bibliako pasarteak irteten dira etengabe kondena jasatearen arrazoiari indarra ematen diotenak. Pater familiae baten ezaugarriak izanda, kontrajarriak zaizkio bere izate lizuna (hala ere bere alaba ez du gehiegi jasaten eta ez dio inolako maitasun seinalerik adierazten) eta edateko zaletasuna. Puntu garrantzitsu bat: ez zaigu behin ere bere izena aipatzen. Izaerari dagokionez, maila nahiko beretsuan mantentzen da bere ozpintasunean. Norak, berriz, bere barne pentsamenduen tortura sufritzen du uneoro. Garapen psikologiko nabarmena du, hasiera bateko sentiberatasun eta inozentziatik (ume bihurri baten modura izkutuan irakurtzen ditu liburuak), amaierako aldarte isil eta helduagora igaroz. Tartean geratuko litzateke maitasunak ematen dion egonkortasuna.

Bere inguruko beste pertsonaiek garapen honetan inplizituki eragina dute. Ez dira kasualitatea historia nagusiaren hasieran agertzen zaizkigun urkaketak. Epaille moduan agertzen den John Hathorne geroago azaltzen den mutil batekin izango du zerikusia: Nathaniel Hawthorne. Pertsonaia honek, aurreko sailkapenean esaten genuenez, errealitatean du oinarria. Hawthorne bere arbaso baten ekintzak direla-eta, oinazetuta bizi den idazlea da. Bere barne-ezintasunak kanporatzeko asmoz *Letra gorrimina* izeneko nobela idazten du Hester Prynne emakumearen historia kontatuz. Emakume honek jendearen gorrotoa jasan beharra du sasiko alaba bat izateagatik baina bere baitan gordetzen duen sekretua herritarren ezinikusia baino handiagoa da: alabaren aita herriko apaiza

da. Bai errealitatean bai nobelaren harian fikzioa osatzen du Prynnek.

Pertsonaia hau, Hawthorne alegia, 1838 eta 1905 urteen artean bizi izandako idazlearekin lotu genezake. 1850ean *Letra gorrimina* argitaratu zuen, garaiko erlijio garbizalekeria salatzeke asmoz. Liburuan agertzen den bezala, ezinegona zen nagusi bere bizitzan bere aitonak inkisizio garaian eragindako hilketen ondorioz. Baina majikotasuna Nora eta Hawthorneren arteko topaketan datza. Liburua argitaratu berria dela idazleak kafetegi bateko aulki batean uzten du eta konturatzen denerako leihoaren aurretik igarotzen den neska zurbil baten eskuetan dago. Bere begien aurrean desagertzen da ametsa izan ote den jakin gabe. Baliteke liburuaren une hunkigarriena hau izatea. Gainera, Hawthorneren Hester Prynne hori Noraren bigarren nortasun bihurtuko da amaiera aldera. Biak pertsonaia bakarra direla esan genezake, Norak pentsatzen duen bezala biek baitute zer ezkutatu.

Hester Prynnerekin batera, badugu beste pertsonaia bat errealitatea eta fikzioa lotzen dituen: Andreas, aita-alabaren arteko harremana puskatzen duenak. Kondenaren izatea bien arteko harremanean zetzan, biak betirako elkarrekin egote hartan. Intzesuaren itzala dago geure aburuz harreman honetan.

Andreas Ahasverus judu herratiaren mitoan oinarritzen da. Bere ontzian agertzen da garaiz kanpoko elurrak direnean eta porturen batean neskatxa bat bahitu ostean bere herritik urrun uzten du. Nora eta Andreasek antzeko patua dute. Hala ere, bigarrena aitaren aurkakotzat har dezakegu, izaeraz nahiko ezberdinak izateaz gain (Andreasek ez du zailtasunik bere sentimenduak agerian uzteko) aita eta alaba banatzen baititu zerutik (edo infernutik akaso?) datorren patua hautsiz. Baina badute zerbait amankomunean: biek sekretu bat dute, kondena bat.

Velasco, mediku entzutetsua, misterioz inguraturiko pertsonaia dugu. Hawthonerekin gertatzen zen bezala, errealitatearekin zerikusia du. Pedro González de Velasco espaniar mediku eta antropologoa 1815 eta 1882 urteen artean bizi zen. Umetan oinaze handiak bizi izan zituen eta bere kabuz karrera burutu ostean anatomistarik entzutetsuena izatera heldu zen. Lertxundik datu bat gehiago gaineratzen dio bere liburuko Velascori: alaba baltsa-

matua darama berarekin kalesa baten barruan bizitza salbatu ezin izanagatik bere burua kondenatuz. Antzekotasun argi bat nabari dezakegu honen eta historia nagusiaren artean. Nora eta Velasco aurrez-aurre aurkitzen direnean giro arraro bat nabari daiteke nobelan. Are gehiago kalesako neskatila hori eskuetan *Letra gorrimina* duela argitzen zaigunean. Bitxiagoa oraindik Norak Hester Prynne nortasuna hartua duela Velascoren aurrean azaltzen denean. Lertxundik maisutasunez hari guztiak lotzen ditu hasierako koadroko pertsonaia horrengana heldu arte. Tentsioa areagotzen da Nora abestiaren mezua jakitera heldu delako. Baina izan daiteke bera abesti horren protagonista? Geure iritziz, Velasco eta Noraren topaketa horretan bi ardatz nagusien arteko lehia nabari dezakegu.

Korapiloa erabat askatzeko Lertxundik *Otto Petten* pentsarazten digun amaiera darabil. Mitoak errealitatearekin uztartzen diren honetan irakurlea jokoz kanpo gelditzen da, ez baitzaio amaiera osoa ematen. Argi dago pertsonaia nagusiak, Norak alegia, izenburuak dioen bezala azkenaz beste egiten duela, bere oina-zeari amaiera ematen diola baina, nola? *Otto Petter*en moduan, bizitza eta heriotzaren arteko jolasaren barnean murgiltzen gara oraingoan ere.

Mitoak eta herri-tradizioa

Nobelaren beste puntu erakargarrietariko bat errealitatea aurkezteko modua da, mitoak eta tradizioa nahasturik. Alde bateatik lehen aipatutako tokien agerpena dago. Idazleak ezin hobeki ezagutzen du Zarautz, bere bizilekua, eta erraza zaio hura deskribatzea. Bestetik, liburuko gertakariak (hala nola karlistadek, trenbideak edo inkisizioa indarrean zegoen garaietako exekuzioek) benetako gertakarien oihartzunak dakarzkigute. Nobela oso aberatsa da bai tradiziozko ahozko literaturari bai literatura idatziari dagokionez. Alde batean, egileak berak asmatutako eta istorioarekin zerikusia duen kantutxo bat dugu. Bestean, euskal ahozko literaturaren adibideak diren balada eta jolaserako haur kantak ditugu, eta azkenik, hainbat kulturetatik ateratako ele, sinismen, beste liburuekiko zehar-aipamen edota Bibliako Isaias profetaren hitzak aurki ditzakegu.

Istorioaren kondenaarekin zerikusia duen kantutxoarekin hasita, esan dezakegu umeak lokartzeko sehaska kanta baten antza duela:

*Ateri dela, euria dela,
kirikun —karikun— pek,
egunak labur, bidea luze,
kirikun —karikun— pek!*

Antza denez zeruak aita-alabak kondenatu zituen. Kondena honen arrazoa argi ez badago ere (infrentzua? aita emaztea hil ote zuen?) abestia sarritan azaltzen da. Abesti honekin kalesako bikotearen istorioa fikzio hutsetik mitora iragatea lortu nahi du idazleak. Egiantzekotasunaren efektua, alegia.

Aurreko aipamena idazleak berak asmatutakoa bada ere, ugarriak dira ahozko euskal literatura tradizionalari esker ditugun balada edo haur kantuen agerpena. *Zazpi urtez etxeki dizut...*, *Etxe ondoan oiloa...*, *Neska ontziratuaren balada*, *Artzain galtza beltzak...*, *Din dan, nor hil da...*, *Euri edo denbora on, ...*, denboran zehar gure oroimen koléktiboan iraun duten kantutxoen adibideak ditugu. Tradizioa euskarriztat duen nobela honetan ezinbestekoa da literatura tradizionalaren laguntza izatea. Beraz, testuartekotasun euskaldun honek antigualeko kantuak dakartzkigu gogora.

Eleen artean badira batzuk hainbat mito edota siniskeren oinarria dutenak. Adibide moduan (eta liburuarekin zerikusi handia duena), Ahasverus judu herratiaren mitoa gogora genezake zeina bere abestiarekin batera agertzen den:

*Ote da mundu huntan deus ere gai denik,
judu herratiari konpara daitekeenik?*

Besteak beste, honakook aipa genitzake: jakinminak eragin dezakeen ezbeharrarekin zerikusia duen diamantearen elea, Noraren aitaren izaera azaltzen duen jainkoarena, harkaitz bati loturik zegoen gizonarena, Narros jauregiaren inguruan dagoen naufragoa, apaiz ehiztari eta kanpaien arteko gora-beherak edota Frantziaren inguruan azaltzen zaiguna. Batzuk erromatar edo greziar kulturaren hastapenetan koka badaitezke ere, beste batzuk gugandik hurbilago kokaturik soma ditzakegu. Horren adibidea da

Narros jauregian agertutako naufragoarena, Orio-Zarautz inguruan oso ezaguna dena. Lertxundik ohitura ezberdinak elkartu eta haiei buruzko sintesia azaltzen du nobela honetan, kultura ezberdinak izanik haien tradizioen sustraietan antzekotasunak mantentzen baitira. Interesgarria da jakitea nola gaur egunean lege moduan dauzkagun batzuk antzinatik datozen sinismen herritarak baino ez diren.

Beste literaturekiko aipamenetan mitologiatik (Pigmalio edo judu herratiari buruzko alusioak), Ulises edo Hawthorneren *Letra gorriminaraino* bidaiari dezakegu. Lehen begirada batean elkarrekin zerikusirik ez dutela dirudien arren, sakonduz gero eta aurrerago esaten genuen bezala ohitura guztietan badago antzekotasunik. Sufrimendu, sinismen eta abarreko ikuspuntu antzekoa dutela soma dezakegu. Ez da kasualidadea bai euskal zein nederlandiar tradizioan judu herratiari buruzko eleak izatea.

Ezin daitezke aipatu gabe utzi bai katalanez bai frantsesez aurki ditzakegun oharrak, istoriaren marko geografiko eta historikoa finkatzeko oso baliagarriak baitira. Batetik, katalanak Bartzelonako pasarteari sinesgarritasuna ematen diolako (idazleak ez dio eskenari bere hizkuntza inposatzen, naturaltasunez islatu nahi du). Bestetik, frantsesak garaian modan zeuden abestien berri ematen digulako.

Azkenaz besteri buruz orriak eta orriak idatz genitzake eta gure ahalegin xumean elementu garrantzitsuenei oldartu gatzazkie. Hala ere, nobela hau deskribatzeko kritikorik egokiena idazlea bera delakoan gaude eta horregatik, hasieran aipatzen genuen elkarrizketaren berri ematen dizuegu jarraian.

Azkenaz beste eta beste

1997ko abenduaren 30ean Anjel Lertxundi elkarrizketatu genuen bere etxean, Zarautzen. Eskuetan duzuna elkarrizketa hartako pasarteez osaturik dago. Agian esan beharra dago, biok aspaldidanik elkar ezagutzen dugula, eta horregatik bertan eguneroko mintzaira arrunta erabili zuela idazleak. Behin gora-behera hauek argituta eta orriotan erabiltzen den hizkuntza maila zurituta, goazen elkarrizketa hartan esandakoak irakurtzera.

Iñigo Fernandez:

Atentzioa gehien ematen didana edo gehien gustatu zaidana, bai Otto Petten bai Piztiaren Izenan eta baita Azkenaz Beste honetan ere misterioa da, tentsioa... horrekin lotuta baditut zenbait ohartxo: adibidez, hasieran azaltzen den idazle horrek esku artean duen liburua Velascorena da; idazle honexek kalesa eta bikotearekin amesten du; ez al dago hor kointzidentzia gehiagi edo hasiera emateko suspentsea dago hor, tentsioa hasiera-hasieratik?

Anjel Lertxundi:

Bai, begira, hau ez nuke nik azaldu behar, nolabait nire aroztegi literarioko kontua delako, baina berez lehen erredakzio batean, liburua zuzen-zuzenean kalesa Salemen sartzen denean hasten zen inongo azalpenik gabe. Eta orduan, bueltak eta bueltak eman eta liburua itxi gabe ote zegoen-edo, eta Bartzelonako pasarte hori gerora asmatu nuen. Hala ta guztiz ere, liburua argitaratu eta gero, orain gaztelaniazko bertsioa prestatuta dugula, lehendabiziko kapitulua kendu ez kendu egon gara zalantzan itzultzailea eta biok. Lehendabiziko zati horrekin irtengo da, baina nik neure dudak ditut.

I.F.: Gero idazle hori ez dugu berriro somatuko edo bai? Berak idazten du dena edo narraitzailea, zeu, idazle honen kezkek argitzera dator?

A. L.: Beste modu batera erantzungo dizut. Liburu honetatik niri gehien interesatzen zaidana eta gustoen lagatzen nauena da gutxi gora-behera hiru maila daudela liburuan: nolabait fikziozko maila, idazlea eta idazleak asmatzen duena; bigarren maila batean besteek egin duten fikzioa, Hawthorne nagusiki, baina badaude beste batzuk ere, adibidez Melville oso presente dago, nahiz eta aipatzen ez den, Melvilleren *Moby Dickeko* pasarte batzuk-eta badaude presente... orduan, besteek asmatutako literatura ere presente dago liburuan etengabe; eta hirugarren mailan historia dago, pertsonaia errealak, Hawthorne eta bere arreba, Hawthorne aitona... Hiru maila horiekin, nik asmatutako literatura, besteek asmatutako literatura eta maila historikoarekin, hiru horiekin osatutako horrelako urdinbre bat asmatu izana da niri gehien interesatzen zaidana. Horren

arabera, hasieran agertzen den idazleak guzti horrekin badu halako zera bat.

Azkenean irakurleari berdin zaio Hathorne aitona benetakoa den ala ez, edo Madrileko irakurle batek ez du jakingo zein den Duvoisin kapitaina¹ eta benetakoa den ala ez berdin zaio, eta Mathilde Van Eys pertsonaia erreala den ala ez batere axolarik ez dio. Eta gero, errealitateko elementu asko eta asko, fantastikoak ematen dutenak fikzioan inkorporatzean-adibidez Velascoren alabarena—, idazle horrek asmatu izan balu bezalako amets bat izatean dago joko.

I.F.: Andreasek eta aitak kanta bera abestea edo biek Isaias aipatzea uler daiteke nolabait, baina Andreasek Norak buruan duen kantua abestea? Edo Noraren piano kanta Velascok jotzea? Kutsu magikoa edo izkutuko zerbait eman nahi al da ulertzera?

A.L.: Niri, magikotasun hori aipatzen duzula, liburutik gehien gus-tatzen zaidan pasartea zera da: Hawthorne bere liburu orduantxe inprentatik jaso berriarekin kafetegian dago, eta de repente desagertu egiten zaio. Niretzat momentu hori klabea da, magikotasun hori gorpuzten delako momentu horretan.

I.F.: Horri buruz ere zerbait aipatu nahi nizun. Nora kalesan Letra gorrimina irakurtzen ari da, Nathanielek liburua lapurtu diotela uste du, eta beranduago narratzaileak Norak liburua kafetegi batean aurkitu zuela esaten digu.

A.L.: Norak ez du lapurtu, aurkitu egin du, eta Hawthornek mahai gainean dauka... berdin zaio zer gertatu den; modu magiko batean batetik bestera pasa egin da liburu hori.

I.F.: Harreman intzestoso batengatik kondenatuak izan dira edo aitak ama hil zuelako, kantaren aldaera batek dioen bezala?

A.L.: Hor nik uste dut intzestua dagoela, elementu eragile bezala. Baina hori zehazteko garaian ni ez naiz beste irakurle bat baino gehiago. Hamaisegarrenean, aidanezekin zera gertatu

(1) Jean Pierre Duvoisin: (1810-1891) Biblia osoa euskaratu zuen euskal idazlea.

zitzaidan: azkenean Domingok apustua egiten duenean eta abar, ea hori suizidioa al zen galdetu zidan batek. Ezetz, nire ustetan suizidatzeko asmorik ez zuela. Irakurketa egokia izan daiteke ala ez, baina hor dago zilegitasuna. Irakurleari liburu batekin dagoenean horrelakorik zilegi zaio. Nik uste dut baietz, intzestua dagoela hor, baina auskalo.

I.F.: Sofoklesen aipuarekin eta Norak eta aitak esaten dituztenekin, kondena Jainkoen eskutatik datorrela dirudi, baina une batez kondena hori zerutik edo infernutik datorren uzten da airean.

A.L.: Airean uzten dela uste dut. Gizonak paktuak egin dituenean beste munduarekin, eta berdin zait zerua edo infernua, deabruarekin egin edo aingeruekin egin, bi asmo izan ditu: edo inmortalidadea lortu, edo bizitza honetan erabat gozatzeko agintea, dirua edo dena dela. Bata zein bestea erabat autolikitatzaileak dira, nolabait gizakiak bere mugak onartzen ez dituelako.

I.F.: Hainbesterako gai al da gizakia?

A.L.: Bai, bai, nolabait bere gehiegizko aspirazioak zigorra dakarkio. Hawthornen zigorra bere barnetik dator. Ideia hau oso katolikoa da, Biblian pekatu originalaren historia, —Adan eta Ebaren pekatua denok nozitu beharra—, planteiatzen zaigunetik. Honek badu alde txar bat, noski, nik zer ikusi daukat besteen pekatuekin?, baina badu beste alde positibo bat, solidaridadearena. Horrelako kontuetan oso zaila da aurpegi bakar bat planteatzea. Berdin gertatzen da kondenarekin eta inmortalidadearekin.

I.F.: John Hathorne eta Nathaniel Hawthorneren arteko senidetza benetakoa da. Narratzaileak w hori kulpa ezabatzeko-edo kendu ote zen dio. Hori horrela izan zen, zuri bururatu zitzaizun...?

A.L.: Inoiz, bere momentuan, irakurri nuen horri buruzko azalpenen bat, eta aldaketa hori ez zela fonetika edo transkripzio kontu hutsa zioen. Ez naiz gogoratzen, baina nonbaiten irakurri nuela bai.

I.F.: Noraren eta Hester Prynne deskribapen fisikoa bera izatea ulertzen da, baina zergaitik Elizabethena ere bera da ?

A.L.: Azken finean afekzio kontua da, afektibitate kontua. Eta,

berriro ere, lehen aipatzen nituen hiru elementu horiek: elementu erreala Elizabeth —kezkatuta dagoena bere anaiaren obsesio izugarri horrekin; zeren Hawthorne erabat atormentatuta bizi izan zen eta bere obra guztia tormentu horren adierazpena da—. Beraz, alde batetik pertsonaia erreala; bigarren pertsonaia, nik asmatutakoa, Nora; eta hirugarren pertsonaia, Hester, beste idazle batek, Hawthornek, asmatutakoa. Hiru horiek pertsonaia bakar batean konfluitzen dute, hiru planotako pertsonaia femenino bakarrean.

I.F.: Zazpi urtez etxeke dizut... kanta aipatzen da eta Lakedem zazpi urtetik behin azaltzen omen da porturen batean. Zer gertatzen da zazpiarekin?

A.L.: Zazpia elementu mitiko bat da, ez dut nik asmatu, hor agertzen den kontua da eta bere tradizioa du. Lakedem, Ahasverus horrek izen asko hartzen ditu. Judu herratia zazpi urtez behin azaltzen omen da porturen batean, eta beti zazpi urtez behin neska bat engainatu, eraman eta gero beste portu baten uzten omen du. Zazpi urtez etxeke dizut... baladan ere somatzen dira oihartzun horiek.

I.F.: Tentsioa mantentzeko soilik al da aitak Norari bihar kontatuko dizut gurea dioenean? Irakurlearen jakinmina areagotzeko al da?

A.L.: Bai, jakina, espektatiba sortu eta gero espektatiba hori etetea. Orduan Nora itsasora joaten denean *orain nola argituko zaigu istorioa?*

I.F.: Tentsioa mantentzeko soilik agertzen al da V. atalaren amaieran kalesa bat bere gabirai eta guzti?

A.L.: Helburu berdin-berdinarekin, baina gero azkenean jakiten duzu Velascoren dela.

I.F.: Zergatik gabiraiak?

A.L.: Gabiraiak ez omen dira batera ibiltzen. Lehengoan basozain batek liburua irakurri eta hori esan zidan. Gabiraiak sartu banituen arrazoi bakar bategatik izan zen, eufoniagatik, soi-nuagatik. Nolabait, arrazoi poetiko bat dago, musikala, hori hautatu izanaren atzean. Hor erreferentzi literario bat egotekotan Gabriel García Márquez aipatu beharko litzateke. Ho-

nek bai *Cien años de soledad*en bai *El coronel no tiene quien le escriban alcaravanak* aipatzen ditu. Ez dakit zein txori klase diren, baina batere inportik ez du, oso musikalak dira eta ongi funtzionatzen dute.

I.F.: *Andreasek, aitak bezala, izen batek zoritxarra gorputz dezakeela uste du, kanta bera abesten, eta baita aitak bezala Isaias aipatu ere. Zergatik Isaias? Narratzaileak argitzen duen bezala, Isaiasen pasarteek patuaren ezinbestekotasuna indartzen dutelako?*

A.L.: Bibliako profeta guztien artean bere profezietan eta bere adierazbideetan indar gehiena duena da Isaias, eta, dudarik gabe, Biblian dagoen idazlerik onena da horrelako gauzetan behintzat; gora-behera erotikotan David *Cantar de los cantaresen* izango den bezala, eta abar.

Tramarekin ondo zihoan testu bibliko egokia bilatzen hasi nintzenean lehendabizi Isaiasengana joan nintzen. Han aurkitu izan ez banitu beste batzurengana joan beharko nukeen, baina Isaiasengana joan eta zortzi mila gauza aurkitu nituen.

I.F.: *Ulisesen zehar aipamena dago: itsasoaren ahots gozoenak entzuteko lotzen du Andreasek Nora, gero elezaharra aipatzen da, eta beranduago aldera zezala itsas orroa lamien doinuekin esaten da. Klasikoei zehar aipamena, Letra gorriminari, mitologiari... , denak nahastu al daitezke? Aipuetan ere horrelako zerbait gertatzen da, Sofoklesetik Itxaro Bordara badago tartea, ez?*

A.L.: Liburu honetan, besteak beste, zenbait mito dago, *etengabeko itzulera*, judu herratia, kulpari buruzkoak,... etengabeko joan-etorri kulturala dago, Katolizismoa baino lehenagokoa inklusio; beranduago kulpari buruz katolikoek eta protestanteek pixkat diberjitu egiten dute. Gero tradizio literariora zaharrak eta berriak dakartzat, pixkat Ifrentzuak sail honen helburua ere horixe baitzen. Nik uste dut baietz, ez dagoela inongo arazorik hori egin ahal izateko. Orain, XIX. mendean bukatu beharrean nobela, XX. mendean ere buka nezakeen, baina XX. mendean hasi egiten da, Bartzelonan. XIX. mendean amaitzea egokiagoa iruditzen zitzaidan halo misterioitsu hori man-

tentzeko. Eta gero, hasieran ematen den klabe hori dago. *Librería de viejo* horietan era guztietako liburuak daude: liburu txar, liburu on, liburu zahar, liburu berriago, foiletinak... eta pixkat hori, ez?

I.F.: *Zergatik egiten dio Andreasek itsasoari femeninoan?* Hator, hator, erakuts itzan hortzak, neuk ere erakutsiko ditinat-eta neureak!.

A.L.: Itsasoa femeninoa delako.

I.F.: *Bai, femeninoa ikusten duzu?*

A.L.: Nik bai, nik bai. Eta orain hori galdetzen didazula ez dakidana da ea euskal tradizioan nola izango den, baina ziur asko femeninoa izango da. Ama Lurra den bezala, itsasoa ere femeninoa izango dela pentsatzen dut. Eta nik femeninoa ikusten dut dudarik gabe.

I.F.: *Sexuak hemen zergatik ez du tokirik Otto Petten ez bezala? Andreas eta Noraren arteko harreman hori iradoki soilik egiten da, berez ez da azaltzen.*

A.L.: Lehen esandako konkrezioak, goseak eta gainontzeko guztiak, ipuin tradizioaletan konkretatzen ez diren bezala, sexua ez da konkretatzen. Ez da premeditatua izan, gauza asko dira nolabait narrazioak berak eskatzen dituenak, derrigortzen dituenak. *Otto Petterenean* osaba eta ilobaren arteko zera horretan ez zen nahikoa maitasun platoniko bat adieraztearekin, hor indar sexual bat egon behar zuen, erabat, gero gertatuko diren guztiak esplizitatzeko. Inora ez datozen eszena erotiko gratuitoak gorrotatzen ditut, baina *Otto Petten* behar nuen hori, gero, neska hiltzen denean eta abar, lehertuko den biolentzi guzti hori esplizitatzeko. Hemen, berriz, ez dut ezertarako behar, gainera halako maitasun platoniko batek hobeto funtzionatzen duela uste dut. Gau horretan zer gertatzen den imajinatzen dugu, baina hor konpon, berdin-berdina gainontzeko guztiak.

I.F.: *Eta elurrak hor zein papera betetzen du? Atxagak esaterako, beti haurtzaroarekin lotzen du elurra eta beti kutsu trajiko batez.*

A.L.: Niretzat ere ikuspuntu trajikoa du, elurretan oso gaizki pasa

nuen, elurra eta izotzarekin, biekin. Zazpi bat urte nituela sekulako izotza egin zuen, famatua da 1954ekoa uste dut. Zazpi egun-edo dena izoztuta izan genuen gure etxe inguruan, Orion. Senide guztiok gela batean egiten genuen lo bero ego-teagatik. Niretzat ere, beraz, badu elurrak trajiko kutsu hori, baina kasu konkretu honetan elurraren erabilera poetikoa da.

Nik elurra sartu nuen hanka-pausoak dantza egiten dute-neko horretarako; irudi horregatik elurra probokatu nuen, nobelaren Jainko. Gero konturatu nintzen elurrarren erabilpenaz, idazle bati gauza asko eta askok kontroletik ihesten dioten neurrian, gero oso gustora gelditu nintzen elur zuriaren birjintasun eta gora-behera guzti hori, gero, portura ailegatzen direnean eta Andreasek alde egiten duenean, dena lokats bihurturik dagoenean eta abar, lortzen duen esanahia horrekin.

I.F.: Aitortu behar dut Letra gorrimina Europara noiz iritsi zen ez dakidala, baina testuaren arabera ez dirudi oraindik hemen ezaguna zenik, bestela Norak ezin izango bailuke Hesterren izena har, ez?

A.L.: Nobela Europara iritsita egongo zela seguru-seguru. Gezurra badirudi ere, XIX. mendean askoz ere joan-etorri azkarragoa zegoen itzulpenetan —eta orain dagoena baino. Baina horrek ez dit beldurrik ematen.

I.F.: Anjel, sinisten al duzu hau: ez dakit non irakurrita dudan, itsas ertzean bizi den jendeak era berezi batez elkarlotzen dituela errealitatea eta fantasia Zurea al da?

A.L.: Uste dut nirea dela. Nolabait, hori baino gehiago, itsas ertzean bizi den jendeak ikuspegi irudimentsuagoa daukala, eta batez ere gehiago ibili dela atzera eta aurrera. Oso kurioa da eta askotan aipatu dut nire artikuluetan eta abar Euskal Herriak itsasoari buruzko zer mitologia gutxi eman duen; lehorrekoa pila bat daukagun bezala, itsasokoa gutxi eman dugu. Gailegoek, berriz, ikaragarri eman dute. Nik uste dut baietz, itsas ertzeko jendea barrengoa baino estrobertituagoa dela, gratitude gehiagokoa dela nolabait, espontaneoagoa eta jenerosoagoa dela. Baina bere esplizitazio mitikoak galdu ditugu.

I.F.: Liburuan pertsonaia eta gertakari historikoak fikziokoekin nahasten direla esan dugu; liburua anbigua da, izenburu bertatik hasita, ez?

A.L.: Bai, anbiguedatea berriro eta, hain zuzen ere, bukaerarekin elkartzen dena. Bukaera zer gertatzen da Norarekin? Han dagoen belaontzia hura zer arraio da? Andreas dauka zain? Norak bere buruaz beste egiten du? Nik ez dakit. Nik arrazoirik ez daukat. Dakidana da, azkenaz beste egiten duela. Zer da *azkenaz beste* hori? Norak egiten duen horixe, ez? Anbiguedade hori dago tituluan, suizidioarekin eta inmortalidadearekin jokatu.

I.F.: Gustora gelditu al zinen bukaera horrekin?

A.L.: Ni bai. Ni bai.

I.F.: Niri Otto Petterena gehiago gustatu zitzaidan.

A.L.: Bai, beno, hemengo bukaera ere antzekoa da. Honek desberdina behar zuen. Nik nire gazte garaiko irakurketa asko eta asko gorrotatzen dut. Liburu pila bat irakurri ditut hamalau bat urte nituenean Agatha Christie, Graham Greene, eta horrelakoenak, lehendabiziko bi kapituluak irakurri eta gero azkenengora joz, horrekin liburua ezagutzen nuelakoan. Orduan, ez dakit nire amaiera horiena autozigorra den edo zer, baina ihes egiten diet amaiera horiei.

I.F.: Idazten jarri aurretik hartu dituzun dokumentazio lanak zure gustokoak dira edo zure burua derrigortu duzu horretara?

A.L.: Nobela bakoitzak dokumentazio klase bat du. Batzuk ez dute batere. *Otto Pettek* oso dokumentazio gutxi du: pinturari buruzkoa, izurriteei eta horrelakoei buruzkoa.

I.F.: Bai, hor ez dira espazioa eta denbora zehazten-eta.

A.L.: Orduan lasaiago nabil, baina XIX. mendean esaten badidazu eta alkatea Narroseko nagusiarekin hizketan, garaiko konfliktu bat atera behar duzu. Orduan konfliktu nagusia trena zen. Hori dokumentatu egin behar da, begiratu. Normalean gertatzen dena nire dokumentazioan alderantzizko bidaia egiten dudala da: marko generala hartu ondoren, idazten ari naizela nire irudimenetik pasatzen dena ea gero nola lotuko dudan errealitatearekin, ez alderantziz. Prozesua da: Narroseko jaure-

txeko nagusiak eta alkateak garaiko arazo batetaz hitz egin behar dute; izan dadila Madril eta Euskal Herria, kasu honetan Gipuzkoa enfrentatuta dauden arazo bat, izan dadila politikoa, baina ez dadila politiko soilak izan. Hori dena erabakita dut eta gero bilatzen hasten naiz, eta orduan... trenak. Manipulatu egiten dut, manipulatu hitzaren sentidurik onenean.

I.F.: Gustora al zaude lortutako emaitzarekin?

A.L.: Esan behar dizut, askotan pentsatu dudala nik idatzi dudana nobelarik onena dela.

I.F.: Bai?

A.L.: Nik idatzi dudana libururik onena da, seguru asko.

Liburu hau erabat desaperzibituta pasa da. Arrazoi asko daude. Ibon Sarasolak duela hilabete-edo irakurri du, existitzen zenik ere ez zekien, eta harrিতuta, Euskaltzaindiako bilerrara joan eta Juan Mari Lekuona, Miren Azkarate eta Beñat Oiarzabalekin hizketan, inork ez zuen liburua ezagutzen.

I.F.: Orduan zuk uste duzu idatzi duzun onena dela. Oso borobila da...

A.L.: *Otto Pettek* euskaldun batentzat beste osagarri batzuk ditu, baina espainolera itzultzerakoan, hizkuntzaren, hizkeraren konponentea galtzen denean, elementu literarioa gelditzen denean... Niri oso kuriozosa gertatu zait. *Azkenaz beste gaztelaniaz irakurri dituztenetik, batetik argialetxeak, Seix Barral-ek nos interesa muchísimo más que la novela anterior, (...) nos parece una novela redonda*; Claudio Rodríguez poetak gutun batean oso gauza ederrak esaten dizkit liburuari buruz, gaztelaniaz irakurri dutenek ere gauza bera. Nik inpresio hori nuen, hau ez ote zen nire nobelarik borobilena.

Niretzat *Otto Pette* errazagoa zen nobela gisa; *Otto Pettek* zeukan zailtasun osoa hizkerarena eta abar zen.

I.F.: Teknika aipatzen denean euskal literaturan, Saizarbitoriaz hitz egiten da, eta lexikoaz eta hizkuntza mailaz ari garela Anjel Lertxundi aipatzen dugu. Zuk uste duzu hori dela zure lorpen handiena?

A.L.: Ez. Dudarik ez dago lexikoari, estiloari eta abar garrantzia handia ematen diodala; nik uste dut estiloa duintzearen alde-

tik zerbait aportatu dudala, eta nolabait hizkera baldar bat erabiltzeraen kontrako halako gurutzada batean nago. Bada-
kit gauzak puskatzeko egiten direla, baina gu ezin gara
puskatzen hasi ezer eraiki baino lehenago.

Hala ere niretzat, nire aitoren gisa, nire nobela bakoitza
ezberdina da, erabat ezberdina, bai gaiez bai tratamenduz bai
estrakturaren aldetik eta abar. Ni ez naiz aurretik egindako
ezerekin konformatzen, eta gero frakasatuko dut edo ez, atera-
ko zaizkit gauzak ondo edo ez, baina beti beste buelta bat
eman beharra diot lanari.

I.F.: Besteak irakurtzen noiz esaten diozu zeure buruari hau ez dut nik?

A.L.: Arintasuna. Gero eta gehiago kostatzen zait idaztea eta arazo
estilistikoengatik, zera, kontatu nahiko nituzkeenak baino
gehiago, ezin guardia jeitsi noalako. Hori oso ona da, baina
horrek espontaneidadearen eta arintasunaren —arintasuna-
ren, ez arinkeria-aren— kontra ere badu.

*I.F.: Zer sentitzen da biharko klasiko bat bezala saltzen direnean
norberak sortutakoak?*

A.L.: Txorrada hori editoreek jarri zuten. Praktikoki egina zegoe-
nean esan zidaten bazekitelako ezezkoa esango nuela.

I.F.: Ez duzu hortan sinesten?

A.L.: Euskal literaturan —honek irauten badu, eta iraungo al du!—
ba, zerbait geldituko dela bai. Beti ere ahalegintzen naiz nire
bizitzatik urrunduko den obra bat egiten, bai tematikaz eta bai
hizkeraz, gero eta gutxiago interesatzen zait periodismotik
gertu dagoena, denborak oso azkar irensten duelako. Literatu-
rak bere eremuak errebindikatu behar ditu, eta gero konpe-
tentzia egin behar dio telebistari, berak baino askoz hobeto
eginaz edo bestela ez egin.

*I.F.: Jon Kortazarrek (Literatura Vasca del siglo XX) dioenez MUGA
aldizkarian biolentzia kasuen konplizitate salatzeko omen ze-
nuen. Hau egia al da? Hor ikusten al duzu zeure lekua? Honen
azpitik betiko gaia dator, konpromezu politikoarena literatu-
ran, non dago hor Anjel Lertxundi?*

A.L.: Bi maila bereizten ditut: maila politikoa eta etikoa. Ni ez naiz

politikoa, eta maila politikoan nik neure herriak onartzen duen bidearekin aurrera egingo dut, baina bide horretan beti egongo naiz politika egiteko etikoak ez diren gora-behera guztien kontra. Saiatuko naiz egoten. Zer gertatzen da hemen? Eguneroko bizitzan, eguneroko dimentsio honetan, konpromezu bat hartzea konpromezu politikoa da, eta nire konpromezu politikoa nirea, hiritar baten konpromezu bat da, zurea edo beste batena bezalakoa, eta orduan nik ez daukat zertan hortaz hitz egiten jardun beharrik. Hori hiritarren arteko kontu bat da. Baina idazle edo gizon publiko bat naizen aldetik uste dut gehiago eman dezakedala beste alor batean, eta gainera, zerbait esatekotan ere uste dut gehiago balio duela beste hortan hiritar soil gisa mintzo banaiz.

Bi maila horiek berezi beharra daude. Baina gero, azkenean, eta hau bai serio-serio, ez politika eta ez etika, literaturaren perspektibatik begiratuta, nik herri honi, nik euskarari, kulturari eman diezaiekedan konpromezurik garrantzitsuena nire obra dela argi dut. Nik Mahai Nazionalari² buruz iritzi bat eman dezaket, eta emango dut, ez daukat inongo arazorik emateko, baina hor dago eta bale, inongo garrantziarik ez du, nire iritzira. Baina bai izan dezake edo ez, nolabait dohain batzuk baldin badauzkat, dohain horiek ahal den sakonen aprobetxatzea; eta niretzako garrantzitsuena hori da. Azkenean nik uste dut nire herriak eskatzen didana horixe dela, idaztea.

I.F.: Duela gutxi Tolosan Literatura eta disidentziaz jardun zenuen, bertan jarrera politikoa eta literarioa bereiztu zenituen Jorge Luis Borges aipatuz; honi buruz, Borgesek berak horrela dio: ese mal ejemplo tiene hoy muchos seguidores; es común oír hablar de literatura comprometida, (Biblioteca personal). Borgesek artea politikaren gaintik jartzen/ulertzen du guztiz: el verdadero intelectual rehúye los debates contemporáneos: la realidad es siempre anacrónica (Otras inquisiciones). Baina Euskal Herrian ez al dira nahasten?

A.L.: Hori normala ere bada. Konfliktu sozial fuerteak dauden garai

(2) Mahai Nazionala, HBko zuzendaritza, orduantxe gartzeleratuta zegoen.

eta lekutan, eta norberaren ekintza estetiko, literario, artistikoa dagoenean, hor dudarik gabe eragina du. Hor dago eta ezin da gainera hortik kanpo bizi, erreferentzia hori erabat konstantea da. Arazoa horrela zein papera jokatu behar duen jakitea da, asmatzea edo ez asmatzea. Nik idazleen militantzia politikoak eta abar errespetatzen ditut, baina kontu horrek ez du esan nahi niretzat ontzat ematen ditudanik. Eta, jakina, nire ustez nire jarrera egokiagoa da idazle batentzat.

I.F.: Zer ulertzun duzu disidentziatz?

A.L.: Disidentzia artegintzaren ezaugarri bat da. Artea, besteak beste, beste gauza askoren artean, agintearen eta boterearekin alerta egoteko modu bat da. Arteak orokorrean ikusten ez diren gauzak ikusten laguntzen duelako... boterearekin, edozein boterearekin, oso konplazientea den arteak ez du funtzionatzen.

I.F.: Borges atera dela, irakurriak al dituzu edo gogoratzen al dituzu Borgesek Nathaniel Hawthornetaz OTRAS inquisicionesen azaltzen dituenak?

A.L.: Bai, bai. Eta zuk ezagutzen al dituzu Borgesin egindako elkarriketak, Seix Barralekoak?

I.F.: Ez, oraintxe Sábado eta Borges biak elkarrizketan atera dituztela bai, baina...

A.L.: Ba, Seix Barralen badago beste bat, *Conversaciones con Borges*-edo izena duena, periodista batek, baina periodista oso ona, kultura irrati saioa egiten zuen batek Borges eraman zuen saio horretara hamalau bat sesioetara para hablar de lo divino y lo humano eta horren transkripzioa da, ikaragarria, oso oso ona...

I.F.: Gustatzen al zaizu Borges?

A.L.: Bai, gauza batzutan pixkat astuna egiten zait, gauza batzutan errekurrentea eta abar iruditzen zait; hala eta guztiz ere, Borges urtero-urtero berreskuratzen dudana irakurketa da.

I.F.: Bere zein lan gustatzen zaizkizu?

A.L.: Kurioso da, niri asko gustatzen zaizkit berak errepudiatuta dauzkan liburuak, Buenos Airesi buruzkoak-eta. Bestela Fic-

ciones, ipuinak, uste dut *La Biblioteca de Babel* buruz dakidala, beharbada nik gehien irakurri dudana testua da, lagungarria da; *El Aleph*...

I.F.: *Literatura konprometituz ari ginen, zer iruditzen zaizu Joseba Sarrionandia literatur konprometitua egiten duen aldetik, — bera juzkatzeko ez dizut eskatzen, jakina— eta gero bere kalitatearen aldetik?*

A.L.: Nik bi Joseba bereziko nituzke: narrazioetako Joseba, niri gehien gustatzen zaidana, Narrazioak liburukoa; eta bestea. Poesian ez naiz sartzen. Nolabait, literaturaren munduan eta esparruan sartzen denean oso ona iruditzen zait. *Ni ez naiz hemengoa, Narrazioak, azkenengo Hitzen ondoeza* hortako gauza dexente... hori asko interesatzen zaidan kontua da. Gero, bere iritzi politikoetan gauza batzurekin bat nator eta beste batzurekin ez.

Bi Sarrionandia daude, eta Sarrionandia lotuegia da gustatzen ez zaidana. Nolabait, gainera, arraroa ikusten dudana, ezkonezinak bezala ikusten ditudanak Sarrionandia literarioa eta Sarrionandia militantea dira.

I.F.: *Bere narrazioetatik zer gustatzen zaizu?*

A.L.: Giroa, giroketa. Atmosfera bat sortzen daki. Eta gutxien gustatzen zaidana, berriz, hizkera literarioa da, euskararen erabilera.

I.F.: *Hori diozula, euskaraz zerbait argitaratzea errazegia al da?*

A.L.: Nik uste dut garai horiek pasa direla, zorionerako pasa direla. Argitaletxe batzuren aldetik behintzat gero eta exijentzi gehiago dago, eta kontrol hori oso ondo dago. Argitaletxetan ere geroz eta jende gehiago dago literaturaz dakiena.

I.F.: *Duela pare bat urte Saizarbitoria eta Atxaga itzuli beharraz mintzatu ziren —Ibon Sarasola ere tartean zen euskal literatura homologatu beharraz hitz egiten—. Zuri gai hori ez zitzaizula interesatzen zenion. Zergatik?*

A.L.: Bat, nire obra itzultzea noski interesatzen zaidala, baina ez dut inoiz obsesio hori eduki. Bi, homologazioaren beharra azpimarratzea eta gizartea homologazioaren beharraz kezkatzea

ondo iruditzen zait, baina idazlea hortaz arduratzea arriskutsua da. Arrazoi bategatik, idazlea perspektiba batean jarri daitekeelako, idatzi behar dituenak, guztiak, homologarriak izatearenak. Baina hizkuntza batek baditu bere barne zerak, ez, berehala ulertuko duzu: Camilo José Celak homologazioaren izenean ez luke sekula santan *Diccionario erótico* kaleratuko, zeren, jakina, ez duzu frantsesera itzuliko zentzurik ez duelako.

Horren arabera homologazioaz gehiegi insistitzea da, nolabait, euskararekin egitea homologatua izateko tranpolin garrantzitsua izango balitz bezala. Ez, ez, garrantzitsuagoa da obra eta obra horren hizkuntza, obraren funtzionamendua; eta gero batzuk homologarriak dira, bere kontestualizazioa orokorra delako, edo ez.

I.F. : Hor zer beharko litzateke, epaimahai modukoren bat?

A.L.: Hor konpon. Ez, ez, itzuliak izango diren nire liburuak ez lirateke hortik pasako. Ni neure kasa ibiliko naiz, orain arte ibili naizen bezala.

I.F. : Zure zein obra itzuli dira eta itzuliko al dira gehiago?

A.L.: *Otto Pette, Tristeak kontsolatzeko makina*, eta orain hau, *Azkenaz beste. Kapitain frakasa* ere gestiotan dago. Orain nire ipuin bilduma bat egiten ari naiz, beste gauza berri batzuekin ere bai, eta hori nire aurreko lan guztiaren bilduma gisa-edo itzulia izatea ere nahi dut.

I.F.: *Ibon Sarasolak bere Euskara batuaren ajeak lanean Goenkaleko euskara maila goraiatu du, eta gainera egungo idazle txukunak aipatzean Koldo Izagirre eta zu aipatzen zaituzte. Zer suposatzen du horrek zuretzat? Ibon Sarasola bada norbait hori esateko?*

A.L.: Nik uste dut badela. Ibon Sarasola euskaltzain guztien artean horrelako afirmazio batzuk egiteko zilegitasun handiena daukana da. Arrazoi bategatik, linguistazaina izateaz gain literaturataz ere kezkatzen delako gainerako euskaltzain gehienak ez bezala. Lehenago ere Koldo Mitxelena bezalaxe. Koldo Mitxelena izan zen bere garaian euskal literaturako guzti-guz-

tia irakurtzen zuena, eta irizpide literarioa ere bazeukana juz-gatzerakoan, eta ez irizpide linguistiko soila.

Nire kasua alde batera utzita, Koldo Izagirreraren kasuan uste dut benetan asmatu egiten duela. Koldo Izagirreraren hiz-kuntza eta hizkera literarioaren kezka eta fruituak hor daude.

I.F.: Zein beste idazle sartuko zenituzke hor lasai-lasai?

A.L.: Hizkeraren aldetik gazte batzuk gero eta gehiago ari dira: Juan Garzia, Karlos Linazasoro, Juan Luis Zabala, Juan Kruz Igerabide, Berasaluze...

I.F.: Koldo Izagirre zer iruditzen zaizu?

A.L.: Oso prosista ona da.

I.F.: Bere poesiagatik ere asko nabarmendu da.

A.L.: Oso prosista ona da eta gero poesian, berari komentatu nion *Euskal harbour* poema liburuarengatik, harrigarria egin zitzai-dala; eta hori da homologazioa. Homologazioak bi joan-etorri ditu, Pasaiaiko portuak ematen du Hanburgo, Rotterdam. Nola-bait, gure munduan eta gure klabeak erabiliz erabat interna-tionalizatzen du paisaia, giza-paisaia hori. Estilista oso ona da.

I.F.: Nola ikusten duzu Euskal Herrian argitaletxeen mundua? Gehiegi politizaturik al dago?

A.L.: Lehen gehiago egon zen, gauza horiek gero eta gehiago difu-minatzen ari dira zorionez. Alde horretatik garai txarrenak pasa zirela uste dut.

I.F.: Alberdanianen sorrerarekin zerikusirik izan al zenuen?

A.L.: Ez, hor aldizkari bat sortzeko asmoa zegoen eta asmo horre-tan ni ere tartean nengoen, baina gero aldizkariak momentu horretan baliabiderik ez zuelako izan etsi genuen. Hura bultzatzen ari ginen talde hartako bik, Inazio Mujika Iraolak eta Jorge Jimenezek, bide hori segitu zuten eta gero argitale-txea sortu zuten. Nik animoak eman nizkien.

I.F.: *Horrela, errepaso txiki bat egiteagatik hitz egidazu pixkat ea zeintzuk diren zure autore gustokoenak, historia guztia begirata nahi baduzu, euskaldunak, espainolak eta gero atzerritarak.*

A.L.: Ez dakit obligazioz den, baina estilistikoki ere bai, Axularren aipamena egin beharrekoa da. Nik ez dakit zergatik, baina urtero urtero Axular irakurtzen bukatzen dut, eta horrek zerbait esan nahi du. Laphitz narradore oso ona da, eta gero gaurkoen artean, arrazoi ezberdinengatik, Bernardo, baina ez Bernardo guztia, bere *Etiopia* eta *Obabakoak*.

I.F.: *Etiopia irakurtzen ez duzu barre egiten?*

A.L.: Bai, asko. Badago Bernardoren elementu umoretsua, ez komikoa, eta uste dut talante serioak ez diola hainbestearaino funtzionatzen. Oso amablea egiten da bere talante umoretsu hori, ironia hori, zera hori. Saizarbitoria ere aipatuko nuke, bere lan gehiena.

I.F.: *Bihotz bi edo Hamaika pauso?*

A.L.: Bi gauza desberdinak dira, baina uste dut *Hamaika pauso* askoz ere nobelagoa dela *Bihotz bi* baino. *Bihotz bin* badaude gauza oso onak, frenorik gabe egiten duen biluzketa hori, matrimonioa... gero gerra garaiko istorioekin arazo narratibo batzuk badaudela uste dut. Estilistikoki Koldo Izagirre asko interesatzen zait.

I.F.: *Espainiarrak.*

A.L.: Juan Benet mende honetakoa, zaharren artean Quevedo. Ulertzen dut Cervantesena, baina, Cervantesi uko egin gabe, Quevedo. Gauza batzuk barrokoegiak ditu, baina Quevedo.

Gaurko idazleen artean gehiago aipatzeko Adelaida García Morales, emakume bat.

I.F.: *Muñoz Molina?*

A.L.: A txandas.

I.F.: *Zuri gustatuko zitzaizunaren traza hartzen nion.*

A.L.: Adibidez, *Plenilunion* sekulako dezepzioa hartu nuen.

I.F.: Umbral?

A.L.: Umbral periodista. Umbralen kolumnak beti dauka zerbait. Askotan esaten dituenak mala letxean jartzen naute, baina berdin du. Ah! Eta gaurko idazleen artean napar bat, Miguel Sánchez Ostiz.

I.F.: Kanpotarrak edozein leku eta garaikoak.

A.L.: Beti esan dut gaztetan markatu ninduen Stendhal izan zela. Joseph Roth, *La leyenda del santo bebedor*, inperio austro-hungariarraren erorketari buruz-eta idazten du, baina distantziamendu eta ironia handiarekin, judua zen, eta alkoholiko illustre horietako bat. Garai hartako aleman-austriar jende interesgarria egon zen Kafkarekin batera. Oso belaunaldi polita egon zen, narradore izugarriak.

Bada beste idazle bat gutxi gora-behera garai horietakoa: Perutz. Hau irakurtzea ere gomendatzen dizut.

I.F.: Azkenaldiko nobelistaren bat.

A.L.: Gunter Grass. Hain zuzen ere, bere konpromezuagatik gus-tatzen zait. Oso kurio-soa da lehen esan dugunagatik, baina oso konpromezu politiko berezia du: ideiekin dago konprometitua, ez talde politiko edo ideologia batekin. Ausarta izan behar da Alemanian berak defendatzen dituenak defenditzeko...